

КОЈ Е КОЈ ВО КАЗНЕНОТО ПРАВОСУДСТВО ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Изворна научна статија УДК 343.16-027.236(497.7)

Апстракт

Статистиките и анализите покажуваат дека полицијата не само што има фактички монопол врз истрагите, туку е клучен играч во целиот казнено правен систем од кого најмногу зависи кој и дали ќе одговара за сторено кривично дело. Најголем број на сторители никогаш не се откриени, а речиси сите пријавени подоцна се обвинети и осудени. Ако се знае дека нашата полиција сè уште има сериозни проблеми со политизираноста и недоволната професионалност, делот од реформите кој насочен кон менување на односите помеѓу субјектите во казненоправниот систем во смисла на поголема подреденост и контрола над полицијата од страна на јавното обвинителство се поставува како приоритет. Од друга страна, напуштањето на судскиот патернализам и активните истражни овластувања на судот наследени од инквизиторниот модел на казнена правда има за цел да обезбеди поголема непристрасност кај судот и со самото тоа да создаде подобри услови за правично судење.

Постојната состојба на фактичка подреденост на јавното обвинителство и судовите и нивното потфрлање да ја играат улогата на заштитници на законитоста и слободите и правата е сериозен проблем заради нивните слаби кадровски и институционални капацитети, но и заради сериозните проблеми на нивната самостојност и независност од извршната власт.

Востановувањето на истражните центри на јавното обвинителство е затоа битен предуслов за забрзување на истрагите, како и за надминување на монополот на полицијата во кривичните истраги и ублажување на хиерархискиот дуализам кај криминалистичката полиција.

Клучни зборови: Полиција, Истрага, Јавно обвинителство, Ефикасност, Притвор

1. Вовед

Правниците често ја преценуваат улогата на правосудните институции (мислиме тука на судовите и јавното обвинителство) наспроти полицијата и другите државни органи со слични (истражни) овластувања. Оттука, меѓународните инструменти за човековите права, Уставот на Република Македонија и законските прописи главно

¹ Редовен професор на Правниот факултет „Јустинијан Први“, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ - Скопје

поаѓаат од една силно изразена недоверба во полицијата и – од друга страна – преголема верба во судовите, во смисла дека тие можат ефикасно да ги заштитат граѓаните од неосновани гонења и арбитрерно и незаконито упаѓање во нивните слободи и права. Во таа смисла, огромно внимание и средства се насочени кон доброто функционирање на судството. Статистиката сепак, покажува дека нешто не е во ред со казненоправниот систем и дека судовите ни од далеку не се на нивото на задачата што им ја дал Уставот и што од нив со право ја очекува јавноста.

Во овој труд сакаме да укажеме на некои показатели што говорат во прилог на потребата од реформите во овој систем, а сè со цел да се востановат поефикасни механизми на контрола врз полицијата и заштита на законитоста и човековите права и слободи. Не треба посебно да се објаснува дека казнената постапка подразбира сериозни ограничувања на човековите права и слободи. Осудата на невини би ја поткопало легитимноста на казненото право, дури и ако се работи за случајни грешки, а историјата не учи дека не е исклучена и злоупотребата на казнената постапка.

2. Статистички показатели за функционирањето на казненото правосудство

Бројот на пријавени кривични дела во Република Македонија нагло расте во последните десетина години, па така бројката на пријавени сторители се искачи на повеќе од 30.000 пријавени полнолетни сторители на кривични дела во последните пет години, што е пораст за цели 50% во однос на деведесеттите! Стапката на криминал (број на кривични дела на 100 000 жители) кај нас двојно се зголемила за само 10 години, од 840 во 2001 година, на 1543 во 2013 год.

Табела 1: Пријавени, обвинети и осудени полнолетни лица (2002-2013 год.)

Година	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2013
Пријавени	18.171	22.591	23.514	26.409	30.004	31.860	34.436
Непознати сторители	7.114	9.088	8.868	10.947	14.621	16.380	19.424
Отфрлена пријава	2.425	2.956	3.006	3.341	3.580	4.385	4.301
Поднесено обвинение	7.756	9.641	10.757	11.181	10.990	10.351	10.074
Осудени	6.383	8.097	9.280	9.503	9.169	9.042	9.539

Извор/Izvor: Државен завод за статистика/Drzhaven zavod za statistika
(www.stat.gov.mk)

Во последно време во јавноста се свртува внимание кон организираниот криминал и тероризмот, при што се создава лажна претстава некаков голем пораст на сериозниот криминал. Ваквата слика се злоупотребува за почесто користење на интрузивните методи, како посебните истражни мерки, заштитата на сведоци преку користење на анонимни сведоци и сл., со кои се ограничуваат правата на граѓаните на приватност и на фер судење. Од статистиките сепак се гледа дека кај нас доминираат полесни дела и тоа кражби и други дела против имотот со дури две третини од вкупниот број на пријавени сторители (70%), по што следат делата против сообраќајот (10 %) итн.

Од статистиките се гледа дека полицијата не успеала да открие голем дел од сторителите на регистрираните кривични дела. Овој број постојано расте, на пример, од една третина од пријавените сторители (7114 непознати од 18.171 пријавени) во 2002 год., расте до неверојатни две третини (19.424 од 34.436 сторители) во 2013 год.

Од објавените податоци може да се забележи дека бројот на *отфрлени* кривични пријави е многу мал, додека процентот на поднесени обвиненија е релативно висок. Бројот на отфрлените пријави драстично се разликува зависно од тоа дали пријавителот е Министерството за внатрешни работи (МВР) или пак граѓани и правни лица непосредно. Имено, обвинителството одбива половина од пријавите непосредно поднесени од граѓаните и други субјекти, а ги прифаќа и процесира речиси сите пријави за кривични дела поднесени од или преку полицијата (повеќе од 90%)!

Овие податоците веќе нагвестуваат „кој е кој“ на теренот на казнената правда. Имено, не само што стапката на откриен и разјаснет криминал е прилично ниска, туку, како што ќе видиме подолу, индикативен е и односот помеѓу пријавениот и пресудениот криминал: додека бројот на пријавени случаи расте, бројот на обвинети и осудени лица има помал пораст, така што разликата помеѓу пријавениот и пресуден криминал се зголемува!

Голем број пријави оштетените и другите пријавувачи наместо до јавното обвинителство пријавите ги поднесуваат до МВР. Деловните субјекти и правни лица по правило пријавуваат директно до јавното обвинителство, додека оштетените и другите граѓани често пријавуваат во полиција. Фактот дека од непосредно пријавените јавното обвинителство одбива речиси половина, а од пријавените преку МВР се отфрлаат само мал дел ја потврдува тезата дека полицијата не само што не ги пријавува сите дела за кои дознава самата, туку не пријавува

и еден дел од пријавите што ги добива од граѓаните. Очигледно е дека полицијата претходно селектирала дел од овие пријави. Како инаку би се објаснила разликата во проодноста на пријавите од граѓаните и правните лица која значително се разликува во зависност од тоа дали пријавата е поднесена директно или преку полицијата.²

Неефикасноста пак на судскиот систем се огледува во бавноста на постапката. Така, според податоците за 2012 година за траење на постапката од пријавата до донесувањето на одлука во случаите на познат сторител, од вкупно 15 480 пријави постапката траела: до 1 месец - во 4 492 случаи; од 1 до 2 месеци - 1 872 случаи; од 2 до 4 месеци - 2 203; од 4 до 6 месеци - 1124; од 6 месеци до 1 година - 2 313 случаи; преку 1 година - 3 270 случаи.

Може да се каже дека моделот на т.н. мешовита постапка обременета со судскиот патернализам траеше предолго и не беше ефикасна ниту од аспект на истрагите (не се откриваат нови докази, туку пред истражниот судија само формално се изведуваат доказите веќе собрани од полицијата и јавното обвинителство), ниту од аспект на гарантната функција на судот за заштита на правата и слободите на осомничените и другите засегнати во казнената постапка.

Судот така потфрла не само како учесник во постапката, туку и од аспект на неговата улога во системот на поделбата на власта во демократското општество и правната држава - да ги заштити граѓаните од неоснованото упаѓање на органите на прогонот во приватноста и слободата. Најголем дел од предлозите на полицијата и јавното обвинителство за определување приведување, притвор, претрес, посебни истражни мерки и сл. мерки со кои се негира презумпцијата на невиност и се ограничуваат основните права и слободи на осомничените и други лица засегнати со истите лесно се одобруваат од страна на судот.

Ваквата статистичка слика во еден дел може да се објасни со системски проблеми на казнената правда во една битно инквизиторната постапка, како што до реформата беше нашата постапка. Ако овој податок се спореди со големиот број неоткриени сторители и голем број на отфрлени кривични пријави (од 25 до 30 %), ќе може да се

² Еден дел, веројатно навистина немаат основ, што ќе рече полицијата ги отфрла bona fide и не сака обвинителството да го оптоварува со неосновани пријави на граѓаните. Но, од друга страна, треба допрво да се истражи дали и во која мера полицијата за себе го присвојува овластувањето наместо обвинителот да одлучи да не поведува постапка за некои кривични дела, како и дали постои определена темна бројка на пријави кои воопшто не се регистрирани, бидејќи во практиката се забележани случаи полицијата да ги одвраќа граѓаните од формално поднесување на пријава.

заклучи дека проблемот не е само во моделот на кривичната постапка. Овие податоци според некои аналитичари покажуваат дека проблемите со ефикасноста во борбата со криминалот се поголеми во фазата на откривање и гонење (т.н. предистражна постапка), повеќе отколку во судската постапка.³

Лесно може да се воочи *монопол на полицијата* во откривањето и истражувањето на криминалот. Полицијата не само што е најчестиот пријавувач на кривични дела, многу пред граѓаните и другите државни органи со откривачки функции и капацитети, туку е толку доминантна во овие почетни стадиуми на постапката што наспроти словото на законот, најголемиот број на кривични пријави наместо до јавното обвинителство се поднесуваат до МВР. Ова, меѓу другото, се објаснува со монополот врз истражните капацитети и активна улога на полицијата која наспроти законскиот концепт според кој со предистражната постапка раководи јавниот обвинител, во суштина во најголем број случаи самата ги завршува истрагите за кривичните дела.

За волја на вистината, определен простор за автономија на полицијата во овие почетни истраги е неопходен пред сè заради итноста на постапувањето, но и заради реалноста на односот на силите односно капацитетите на терен, во корист на полицијата. Буџетот и севкупните персонални и материјални капацитети на јавното обвинителство се повеќе од скромни. Иако бројот на обвинители не е мал, јавните обвинителства немаат доволно стручни соработници и друг помошен персонал и возила, а буџетските средства не ги задоволуваат ни дневните потреби за канцелариска работа. Ова покажува дека се работи за државна политика која оваа институција ја занемарува и маргинализира во еден подолг временски период.

Фокусот на вниманието во реформите на казнената постапка беше врз истрагите. Во литературата подолго време се сретнува становиште дека судската истрага е една од главните причини за долготраење на кривичните постапки. Статистичките показатели потврдуваат дека во Република Македонија имало *премногу истраги*. Во практика пак тие повеќе не ја играа функцијата на заштита на осомничениот од неосновано судење со сиот негативен публицитет и другите за него штетни ефекти врз слободата, приватниот живот (старата доктрина за тајноста на истрагата заради избегнување на ваквите штетни ефекти по обвинетиот практично е напуштена), туку за главна цел имаат да се

³ Види: I. Josipović: *Istražni zatvor vs. pritvor: reforma ili restauracija*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 15, broj 2/2008, str. 915-938.

обезбедат докази против обвинетиот со нивно полноважно изведување уште пред судењето, со што истрагата стана повеќе „судење пред судење“ отколку некаков заштитен филтер за обвинетиот.

Од податоците сепак се гледа дека „заштитната“ улога на истрагата како некаков филтер од неосновани обвиненија не е така неефикасна. На прв поглед, изгледа дека постапката се запира заради недостаток на докази во многу мал број на случаи. Но, ако бројот на прекинати или запрени истраги се стави во корелација со вкупниот број на истраги, овој број не е мал. Тоа се околу 20% од истрагите. Имено бројот на подигнати *обвиненија* по спроведена истрага постојано се движи околу 4.000 на годишно ниво, додека бројот на непосредни обвиненија константно расте. Само истражување може да покаже дали обвинителството барало спроведување на истрага „за секој случај“, во случаи каде и така веројатно воопшто не требало да се поведе постапка, или пак судот покажал определена критичност. Ако се има во предвид ставот на судот видлив кај контролата на обвинението по приговор на обвинителниот акт, каде судот ги отфрла речиси сите приговори, ова второво се чини малку веројатно.

Проблемот на судските истраги тесно е поврзан со проблемот на притворот. Бројот на *притворени* пораснал значајно во последните неколку години. Имено, согласно извештајот на Управата за извршување на санкции од Годишниот извештај за 2011 год, во 2010 вкупниот број на притворени бил 1219, што во споредба со 673 во 2008 година е пораст за речиси 50%! ⁴

На крајот, она што посебно паѓа во очи е дека повеќе од 90% од обвинетите лица се осудени! Ваквите статистички показатели ја потврдуваат основаноста на тезата дека судовите себе си се гледаат повеќе како орган што треба да се бори со криминалот и да ги осуди осомничените криминалци, отколку како некаков гарант за законито и фер судење во кое обвинетите ќе имаат чесна прилика да се бранат од обвиненијата против нив. Во таа смисла, судиите се повеќе сојузници на полицијата и обвинителството во борбата против криминалот (олицетворен во обвинетите), отколку заштитници на процедуралната правда!

Од осудените лица помалку од 30% се осудени на казна затвор,

⁴ Уште поиндикативен е податокот дека притворот трае долго (третина од притворените во притвор останале подолго од 6 месеци!) и покажува тенденција на пораст. Имено, додека во 2009 год. притвор во траење подолго од 150 дена се среќавал кај само 10% од вкупниот број притвори, во 2012 год. речиси 50% од притворите траеле над 150 дена!

а околу 25% се осудени на парична казна (од 9810 осудени за 2011 год, на казна затвор се осудени 3.020, а парично 2.223 лица). Ова покажува дека од 10 „сторители“ на пријавени кривични дела (без темната бројка на криминал), на крајот со казна затвор е осуден само еден сторител! Кај изречените казни доминираат кратките казни (над 60 % од осудените) и условната осуда (околу 50%), што се критикува во литературата.⁵ Во 2010 година од вкупниот број на осудени – 9 169, условно биле осудени 4 138 сторители или 45%, а во 2011 година, од вкупно 9 810 осудени, условно биле осудени 4 241 сторители или 43%!

3. Заклучок

Статистиките и анализите покажуваат дека полицијата не само што има фактички монопол врз истрагите, туку е клучен играч во целиот казнено правен систем од кого најмногу зависи кој и дали ќе одговара за сторено кривично дело. Најголем број на сторители никогаш не се откриени, а речиси сите пријавени се подоцна обвинети и осудени. Ако се знае дека нашата полиција сè уште има сериозни проблеми со политизираноста и недоволната професионалност, делот од реформите кој насочен кон менување на односите помеѓу субјектите во казненоправниот систем во смисла на поголема подреденост и контрола над полицијата од страна на јавното обвинителство се поставува како приоритет. Од друга страна, напуштањето на судскиот патернализам и активните истражни овластувања на судот наследени од инквизиторниот модел на казнена правда има за цел да обезбеди поголема непристрасност кај судот и со самото тоа да создаде подобри услови за правично судење.

Постојната состојба на фактичка подреденост на јавното обвинителство и судовите и нивното потфрлање да ја играат улогата на заштитници на законитоста и слободите и правата е сериозен проблем заради нивните слаби кадровски и институционални капацитети, но и заради сериозните проблеми на нивната самостојност и независност од извршната власт.

Востановувањето на истражните центри на јавното обвинителство е затоа битен предуслов за забрзување на истрагите, како и за надминување на монополот на полицијата во кривичните истраги и ублажување на хиерархискиот дуализам кај криминалистичката полиција.

⁵ Види: В. Камбовски, 10 години од примената на Кривичниот законик на Република Македонија (криминално-политичка анализа, состојби и тенденции), МРКПК, Вр. 2, 2006, стр. 9, 26-28. / V. Kambovski, 10 godini od primenata na Krivicniot zakonik na Republika Makedonija (kriminalno-politicka analiza, sostojbi i tendencii), MRKPK, br.2, 2006, str. 9, 26-28

Gordan Kalajdjev, PhD⁶

1.01 Original Scientific Article

UDC 343.16-027.236(497.7)

WHO IS WHO IN THE CRIMINAL JUSTICE SYSTEM IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA

Summary

Statistics and analyses have shown that the police is not only having a monopoly over the investigations, but that it is also a key player in the integral criminal justice system making it the most important decision-maker as to whether somebody will be held responsible for a crime and who that person will be. Most perpetrators are never detected and almost all of the reported ones are later accused and convicted. If we are aware that our police force still has serious issues with politicization and sufficient professionalization, priority is to be set for the reform segment targeting to change the relations among the actors in the criminal justice system with the aim of subordinating the police to the public prosecution office and rendering it more controllable by it. On the other hand, abandoning the paternalism of the court and the active investigative mandate of the court inherited from the inquisitorial criminal justice model aims to ensure greater impartiality for the court, thus creating better conditions for a fair trial.

The current actual subordination of the prosecution office and the courts and their failure to play the role of protectors of the lawfulness and of the rights and liberties is a serious problem because of their weak human and institutional capacities and because of the serious issues with their independence and autonomy from the executive branch.

Therefore, the establishment of the investigative centres of the public prosecution is an important prerequisite for the acceleration of the investigations and for the overcoming of the police monopoly in the criminal investigations and for the mitigation of the hierarchical dualism with the criminal police.

Key words: Police, Investigation, Public Prosecution, Efficiency, Detention

⁶ Full-time Professor at the Law Faculty “Iustinianus Primus”, University of “Ss.Cyril and Methodius” in Skopje.

Користена литература/ Bibliography

- Josipović: Istražni zatvor vs. pritvor: reforma ili restauracija, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 15, broj 2/2008, стр. 915-938.
- В. Камбовски, 10 години од примената на Кривичниот законик на Република Македонија (криминално-политичка анализа, состојби и тенденции), МРКПК, Вр. 2, 2006, стр. 9, 26-28. / V. Kambovski, 10 godini od primenata na Krivicniot zakonik na Republika Makedonija (kriminalno-politicka analiza, sostojbi I tendencii), MRKPK, br.2, 2006, str. 9, 26-28